

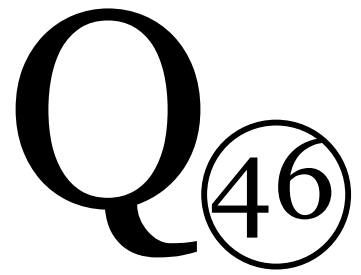
nous aprenentatges, pròtesis digitals
en l'educació permanent i mutacions relacionals

ENDREÇA

*Ara que no està entre nosaltres
ara que les cendres brollen a la terra
i l'horitzó està lleugerament encès...*

***Oferim aquest número de la revista en reconeixement
i homenatge a Michele Knobel, amiga i companya,
amb la que tant compartim encara.***

*I, mentrestant, continuem volent desaprendre i saber
i materialitzar temps-i-espai de lluites i esperances,
de llibertat, acollida i amor...*

Quaderns d'Educació Contínua

**nous aprenentatges, pròtesis digitals
en l'educació permanent i mutacions relacionals**

Editors

Iolanda Corella Llopis
i pep aparicio guadas

Consell de direcció i coordinació

Tere Vila, Encarna Such Cardona, Juanma Sanchis Marqués, M. Nieves Roselló, María José Picher, Carlos Pallarés, Rosa Navarro, Pascual Múrcia Ortiz, Dolors Monferrer Ferrando, Rosa M. González Conca, Goio Fidel Sarmiento, Manuela Fuentes Martínez, Lorena Ordiñana Pérez, Marta Malet Carol, Mila Grau Alepuz, Loles Martínez Cebrián, María Gabarda Riofrío, Francisca Borox López, Isabel Aparicio Guadas

Consell de redacció i assessorament

Antonia de Vita (UNIVR), Dolors Vinyoles (Escola de la Dona-Diputació de Barcelona), Inma Vilatersana, Jordi Vallespir (UIB), Antoni Tort (UVIC), Joan M. Senent (UV), Francesca Salvà (UIB), Manuel Rodríguez (UV), José Ignacio Rivas (UMA), Piergiorgio Reggio (UNICATT), Cruz Prado (ULASALLE), Anna Maria Piussi (UNIVR), Agustí Pascual (UV), Isabel Redaño Francés

(IPF), Sebas Parra (UdG), Josep Mª Navarro i Cantero (LFCOOP), Peter Mayo (UM), Vicent Mas (UA), Ángel Marzo (UB), Manel Martí Puig (UJI), Fernando Marhuenda (UV), Fernando López Palma (UB), Licinio C. Lima (UMINHO), Colin Lankshear (JCU), Michele Knobel † (MSU), Francese Hernández Dobon (UV), Francisco Gutiérrez † (ULASALLE), Anna Gómez (UVIC), Paula Guimaraes (UL), Rosa M. Falgás (ACEFIR), Pep Lluís Grau, Gloria Díaz (UB), Joan Colomer (UdG), José Clovis Azevedo (Centro Universitário Metodista IPA), Rafa Castelló (UV), Isabel Carrillo (UVIC), Marián Aleson Carbonell (UA), Xavier Besalú (UdG), Antonio Benedito (UV), José Beltrán Llavador (UV), Clara Arbiol González (UV), Vicent Aparicio (UV), Marina Aparicio Barberán (IPF), Consol Aguilar (UJI), David Abril (UIB), Loris Viviani (IPF), Mariola Aparicio Cortés (EOI Xàtiva), Mercè Morey (UIB), Diego Morollón (IPF), José R. Belda Medina (UA).

Correcció i traducció
Joaquín Martínez Ortiz

Disseny i maquetació
gap

Quaderns d'Educació Contínua ★ 46

Títol: Sense títol

Autor: Mijo Miquel

Tècnica: digital

Dimensions: 210x210 mm

Any: 2021

Quaderns d'Educació Contínua. Nova etapa Redacció, secretaria i administració:

C/. Sant Agustí, 7 • 46800 Xàtiva
tarepa.pv@gmail.com

ISSN: 1575-9016

ISSN: 2605-1796 (digital)

Dipòsit legal: V-5125-2000

Revista indexada en GeoDatos: Indexador de Geografia e Ciències Socials
<http://www.dge.uem.br>

(Quaderns d'Educació Contínua
no es fa responsable de les opinions
dels col·laboradors de la revista.)

L'ULLAL Edicions

TAREPA - PV
Taller per a l'Acció Renovadora
de l'Educació Permanent d'Adults

IPF: Institut Paulo Freire • UV: Universitat de València • UdG: Universitat de Girona • UVIC: Universitat de Vic • UJI: Universitat Jaume I de Castelló • UA: Universitat d'Alacant • ACEFIR: Associació Catalana per l'Educació, la Formació i la Recerca/Associació Europea d'Educació d'Adults • UB: Universitat de Barcelona • FDC: Desenvolupament Comunitari • UIB: Universitat de les Illes Balears • UM: Universitat de Malta • UMINHO: Universitat del Minyo • UNIVR: Universitat de Verona • ULASALLE: Universidad de La Salle • UNICATT: Universitat Catòlica de Milà • UMA: Universitat de Màlaga • UL: Universitat de Lisboa • JCU: James Cook University • MSU: Montclair State University • LFCOOP: La Fàbrica Cooperativa

carpeta

La nova edat fosca

Daniel Tomás Marquina i Marina Pastor Aguilar • 7

De la distòpia tecnològica a la formació ciutadana en xarxes: jugar, pensar, actuar

Enric Senabre Carbonell • 22

Els efectes possibilitadors de la tecnologia en la vida diària: dos casos d'ús quotidià de dispositius digitals

Michele Knobel i Colin Lankshear • 33

contínua

L'explosió digital de l'inconscient

Franco Berardi • 43

persones, territoris i experiències

Cada vegada més 'Videodrome'

Loris Vivini • 53

Modalitat semipresencial als Centres d'Educació de Persones Adultes de les Illes Balears. Resposta eventual a la pandèmia o proposta de futur?

Sebastià Vicens Prohens • 63

L'art de parlar, l'art d'aprendre llengües als centres de formació d'adults

CFA Pere Calders, J. Maria Planas Muela, Montserrat Moral Vinyoles • 72

L'esperança com a punt d'inici del sentir i el sentit del caminar cap a un horitzó de canvi. Grup de Dones de l'Escola de la Pau del Casal Claret de Vic

Marta Tàpia Masegosa • 81

Flipped Classroom com a ferramenta didàctica en Formació Professional Bàsica en Centres d'Educació d'Adults

Patricia Martínez Cano • 90

Repensant les tecnologies de l'aprenentatge i el coneixement des d'un centre municipal d'FPA

Yolanda Corella Llopis, Marta Malet Carol i Milagros Grau Alepuz • 99

investigació

La utilització de les actuals tecnologies en l'educació: un canvi de paradigma o una paradoxa a reconciliar?

Agustí Pascual Cabo • 115

arxiu

dialogica

Pandèmia i connectivitat: l'experiència de la Universitat Popular de València

Isabel Lozano Lázaro i tot el seu equip humà • 125

fotografia • 133

webs

L'alfabetització digital i pensament crític front a la desinformació • 135

Com participar

Quaderns d'Educació Contínua?

Les pàgines de la nostra revista estan obertes a tot tipus de col·laboracions relacionades amb l'Educació i la Formació de les Persones Adultes. El nostre interès és oferir la publicació a tots aquells que desitgen col·laborar en ella exposant els seus coneixements, les seues reflexions i experiències analitzades. Així com també a les persones i institucions que desitgen difondre a través dels Quaderns d'Educació Contínua les seues iniciatives i activitats dins d'aquest àmbit.

Les col·laboracions han de requerir les següents condicions bàsiques:

- L'extensió dels treballs serà de 10 pàgines en format DIN A-4, a doble espai, amb un títol que sintetitze el seu contingut. És convenient d'intercalar apartats que divideixquen i ordenen les diferents parts de l'exposició.
- S'enviarà dues còpies del treball acompanyades d'una versió d'aquest en suport informàtic, preferentment en Winword. S'aconsella, si el tema ho permet, incloure gràfics, quadres sinòptics, etc., que il·lustren i completen el contingut del text.
- Com és natural la revista podrà realitzar una «correcció d'estil» sobre el text original, que en cap dels casos alterarà els conceptes ni l'enfocament adoptats per l'autor.
- Notícies i dades per a ser incloses en les pàgines informatives de la revista, sobre congressos, jornades, convenis, acords, programes, plans, iniciatives, projectes; cursos, conferències, debats, premis i cursos; publicacions de llibres, revistes, manuals, etc.
- Ha d'incloure sempre la font responsable i les notes de referència on el lector pugui requerir major informació.

La utilització de les actuals tecnologies en l'educació: un canvi de paradigma o una paradoxa a reconciliar?

Agustí Pascual Cabo, doctor en Pedagogia i XIXé Premi Ciutat de Dénia per a la Formació de Persones Adultes

El text no tracta tant d'aportar afirmacions “sesudes”, ni raonaments exclusius, com d'interrogar les incerteses i les inseguretats pròpies de l'educació, i segurament de la pròpia vida, en busca d'una veritat oculta que, de vegades, només podem fer-la palesa a través de la necessitat de pensar-hi.

Si bé no arribe, ni puc arribar, a ser un “pastor dels pensaments” m'agradaria, com he dit, suscitar interrogants per a fer, com diu José Beltrán (2008)¹, una lectura “intel·ligent” (*intus-legere*) de les realitats tecnològiques i educatives que conformen els contextos vivencials. Utilitzaré en certs moments la ironia², en tant que estratègia per a accedir a la profunditat d'allò real, ja que facilita una dimensió de gammes de colors, tot i que van més enllà de les meues limitacions. Per exemple, resulta irònic que l'escola pot considerar-se com una illa de l'educació en un desert, on el professorat ha d'assumir cada vegada més responsabilitats delegades per les institucions socials, enmig d'una ventolera de irresponsabilitats educatives públiques. Entre altres, se'ls exigeix ser referents

¹ Beltrán, J. (2008). Celebrar el mundo. Introducción al pensar nómada de George Santayana. València. Universitat de València. Segona edició. p. 246.

² Beltrán, J. (2008). Op. Cit. p. 246. “La ironia, considerada com a una estratègia vehicular, novament ens retorna al costat interpretatiu de la seua filosofia. (...) la ironia arriba a abastir un rang valuós per a ocupar-se i preocupar-se d'allò real des d'una racionalitat apassionada, portada fins als seus límits.”

- ³ Freire, P. (1988). ¿Extensión o comunicación? La concientización en el medio rural. Madrid. Siglo XXI. 16ª edición. p. 77.
- ⁴ Com diu Patricia Manrique (2020) pensar es “colocarse ante lo real desde la desnudez de prejuicios, indagar su verdad, buscar líneas de fuga, problematizarlo (...) desde la hospitalidad de la otricidad. “Hospitalidad e inmunidad virtuosa” en Sopa de Wuhan. ASPO. pp. 145-160.
- ⁵ Capella J. R. (1993). Los ciudadanos siervos. Madrid, Trotta. p. 35. “En realidad nuestras posibilidades de libertad están en función de las posibilidades de libertad de todos, de modo que quien abusa contra alguno a todos perjudica (...) Desde este punto de vista, “sociológico”, los “otros” no son los que limitan nuestras posibilidades: son los que las generan”.
- ⁶ Castells, M. (1998). La era de la información. Vols I, II y III. Madrid. Alianza Editorial.

ètics i morals però, per altra, els exemples dels responsables institucionals i polítics solen ser tot el contrari d'allò que prediquen.

L'educació és comunicació, és diàleg.

Encara que potser siga una obvietat, començaré per afirmar que la capacitat plàstica del nostre cervell, però també la nostra capacitat relacional i comunicacional com a éssers sociables, ens permet transformar-nos constantment i crear o recrear noves realitats culturals a través dels llenguatges, dels sentiments, de les emocions... És per això que ens cal recordar les paraules de Freire quan ens comentava que “l'educació és comunicació, és diàleg, en la mesura que no és la transferència del saber, sinó un encontre de subjectes interlocutors, que busquen la significació dels significats.”³ L'educació no és, per tant, la transferència o transmissió simple del saber; és una situació gnoseològica que ens converteix en subjectes pensants que no memoritzen els coneixements de les seues diferents àrees, sinó que arriben a percebre i comprendre la raó d'eixos coneixements i els fan seus i els transformen a través del pensar⁴, de córrer el risc de pensar i de fer, d'una praxis de conscienciació que transforma el jo i també el nosaltres. D'ací la importància de la comunicació i, sobretot, d'allò que la caracteritza, el *diàleg comprensiu* en què problematitza els contextos socials i culturals on es viu i en els quals es produeixen els coneixements, els sabers. Compartir, crear, transmetre, aprendre i ensenyar els sabers és el que ens permet assegurar-nos allò comú, allò que ens uneix; és la resposta al per a què de l'educació. Si parafrasegem a Capella (1993), *els altres no són els que limiten les possibilitats educatives*, són els qui les generen⁵. Així, si partim del supòsit segons la qual l'ésser humà és el que l'educació fa d'ell, haurem de qüestionar-nos com es pot transmetre la humanitat a través de les actuals tecnologies.

Les actuals tecnologies i l'educació a distància.

Podem començar per preguntar-nos, quina és la raó principal per al desenvolupament de les tecnologies a l'educació (aules virtuals, videoconferència, correus electrònics, xarxes virtuals, apps...)? Considere, com a premissa, que la “revolució tecnològica” ha suposat un canvi de relacions no només respecte dels processos de globalització econòmica, en les seues diferents vessants, sinó també unes transformacions de les representacions vitals en els llocs i en els temps. Un canvi de paradigma que aporta unes dimensions i models per a continuar indagant i avançant en el coneixement. En primer lloc, les investigacions socioculturals i polítiques de les actuals tecnologies estan profusament desenvolupades per diversos autors i, entre ells, destacaria com a referent l'obra de Castells (1988)⁶. En segon lloc, i també com a premissa, els discursos tracten de justificar pedagògicament els canvis educatius, però el que subjau, en la seua finalitat última, ha sigut el buscar reduir costos de personal, és a

dir, les implicacions financeres de l'educació. Se suposa que estes inversions en l'educació tecnològica *online* milloraran la qualitat educativa, però sobretot retallaran els costos de la impartició (classes virtuals, cursos empaquetats, materials didàctics empastellats, tutorials de continguts específics, tutories sincròniques i asincròniques...). També retallaran costos sobre el professorat, ja que les tecnologies se'n faran càrrec de moltes de les accions que suposadament són burocràtiques: preguntes i respostes més usuals, preguntes a l'expert, confecció i correcció de proves, notes, observacions... En definitiva, un recull de recursos tecnològics que suposadament reemplaçaran el treball qualificat del professorat.

Si anàrem a la història de les revolucions industrials segurament ens n'adonariem, fil per randa, de la mateixa finalitat per a reemplaçar el treball qualificat per no qualificat usant les tecnologies. És possible que entrem en un terreny de desarrelament del procés educatiu, la seua despersonalització? Si el diàleg comunicatiu ja no és central en el procés de creixement de la persona, ens adreçarem cap a una idea diferent de l'educació, de la llibertat, de la humanització? Automatitzar la comunicació és educatiu? Sense voler donar idees, segurament si poguérem introduir un “xip” al cervell reduiríem els fracassos acadèmics i els costos de tot allò que suposa l'educació, però el que no sabem és si seriem humans o iniciariem el guió d'una pel·lícula de ficció o de terror.

M'atrevisc a afirmar que reduir els costos econòmics, però també l'aïllament personal en la comunicació dialògica, i fins i tot una comunicació dialògica a través de la pantalla de l'ordinador, no constitueix una vertadera educació en tot el seu abast. Les institucions i les administracions educatives haurien de valorar també una sèrie de despeses que es convertiran en permanents: materials didàctics (apps), tutories i tutorials, modificacions programaris, aules virtuals, professionals informàtics de tot tipus, connexions i permanent reciclatge i actualització del maquinari...

Les grans empreses privades de les actuals tecnologies (Google, Apple, Microsoft, Facebook, Amazon...) “saben” segurament més de nosaltres que nosaltres mateixos. I és que la robòtica, els algorismes de la intel·ligència artificial, les xarxes de connexió, les *fake news*, la postveritat o les veritats alternatives... crearan, o ja han creat, un ecosistema amenaçador de la llibertat dels éssers humans. Però, a la vegada tota esta actual tecnologia és també una crisi en què el poder real que disposem està al nostre abast. Altra qüestió és si sabem, podem i volem fer un ús adequat d'aquell poder comunicacional del que disposem. Segons Ramonet (2021)⁷, els estudis neurobiològics confirmen que *ens adherim més a allò que creiem* que a allò que va en contra de les nostres creences, mai fou tan fàcil enganyar-nos. El dilema és: què fer? Fer un ús sense plantejar-se els avantatges, però també els perills, ens pot conduir a una manipulació i, el que és pitjor, a una decepció, al *mite de Sísifo* com a exemple. Potser irònic que el desafiament de la nostra llibertat siga, en l'actualitat, poder decidir o en altres paraules, estar disponibles o no, en entrar i en eixir de les xarxes virtuals, dels recursos tecnològics, mirar des

⁷ Ramonet, I (2021). “Las redes sociales, nuevo medio dominante” en Le Monde Diplomatique, miércoles 3 de marzo de 2021. <https://rebellion.org/las-redes-sociales-nuevo-medio-dominante/>

- ⁸ Beltrán, F. (1990). "Escolarismo, control y declive de la política en educación de personas adultas" en *Educación y Sociedad* n° 12 pp. 81-96 p. 94.
- ⁹ Noble, David (2000): "El fracaso de la educación a distancia". *Le Monde Diplomatique* (edición española). N° 54.
- ¹⁰ Byung-Chul Han (2021). "Coronavirus: la emergencia viral y el mundo de mañana" en *El País*, 22 de marzo de 2021.
- ¹¹ Feenberg, A. (2003). "L'ensenyament online i les opcions de modernitat" en *Quaderns d'Educació Contínua* n° 9 pp. 7- 26. p. 18
- ¹² Jacovkis, Judith y Tarabini, Aina (2021). "COVID-19 y escuela a distancia: viejas y nuevas desigualdades" en *Revista de Sociología de la Educación-RASE*, 14 (1) , 85-102. <http://dx.doi.org/10.7203/RASE.14.1.18525>.

de l'exterior, en definitiva indagar i pensar. És el gran repte que ens apropa a la nostra humanitat? O és només una ídola⁸ més amb una pretesa omnipresència científica?

L'educació a distància, part del problema i part de la solució.

L'educació a distància, l'educació oberta a les actuals tecnologies de la comunicació i la informació digitals i virtuals, es vulga o no, ja forma part de la pròpia educació i, fins i tot, de les bretxes que suposen els equips i recursos informàtics d'ús comú o freqüents en les diferències personals i socials⁹. Resulta irònic que l'augment de les videoconferències ens obliga a mirar-nos tot el temps en l'espill de les pantalles, quan el virus ha aparegut en l'època dels "selfis", és a dir és un virus potenciador del narcisisme. Com afirma Byung-Chul Han (2021)¹⁰ és una "videodismorfia" al prestar una atenció exagerada als possibles propis defectes (distòpia digital) en els aspectes corporals. Serà per això els augments de les operacions estètiques, els divorcis i la menor taxa de naixements? El mateix autor afirma que és el "cansament" el que impera en temps de pandèmia, l'esgotament i l'abatiment extrems. El que ens esgota potser no siga una coerció externa sinó l'imperatiu interior d'haver de "rendir" cada vegada més, a *autoexplotar-se a si mateix*. Podríem dir, si recordem a Foucault, que un és a la vegada presoner i vigilant o, si volem emprar l'expressió de Hegel, amo i esclau. El que caracteritza al subjecte d'esta societat és la sensació de llibertat d'usar discrecionalment els dos elements que hem debatut tant en l'educació a distància: els *espais* (cases, llocs de treball, distància/semipresencialitat/presencialitat...) i el *temps* (períodes de compaginar les activitats familiars, l'oci, tutoria sincrònica i asincrònica...). També haguérem pogut incloure els *ritmes de vida* com la manera d'enfrontar-se a eixos dos elements i que només deixaré ací enunciats.

Si considerem les afirmacions d'Andrew Feenberg¹¹ quan ens diu que "en l'experiència real de l'educació online, la tecnologia no és una cosa predefinida en absolut, sinó un entorn, un espai buit que el professorat ha d'habitar i fer viure. Tenen més prompte una relació artesanal abans que una estratègia de desenvolupament"; les qüestions dels drets, de les llibertats i de les igualtats estan implícites en les tecnologies, sobretot aquelles que s'adrecen a un interès públic de comunicació. Les tecnologies ens mostren les limitacions d'accés i d'oportunitats diferents en l'estructura socioeconòmica, en les desigualtats socials i en el tancament de la pandèmia¹². Es produeixen constants crisis i paradoxes a mesura que es transformen les tecnologies i es reconfiguren les limitacions i les possibilitats. Hi ha una tendència a reemplaçar la comunicació humana per sistemes tècnics que permeten el poder d'un pocs (grans indústries tecnològiques) en nom de l'eficàcia, però també existeix la possibilitat d'un ús de les tecnologies per augmentar els potencials humans en entorns oberts de comunicació, que permeten xarxes obertes d'aplicacions comunicatives de trobades personals. No podem deixar de pensar que els ordinadors, els programaris, les

xarxes virtuals... són un producte en permanent evolució i transformació. D'ací la importància del paper d'allò públic i gratuït per a l'accés i les diferents oportunitats que possibiliten estes eines en una nova "modernitat" de comunicació dialògica i fluida que potencie els usos que s'ajusten a les nostres necessitats. I és que, com afirma Andrew Feenberg¹³ (2003), "no hi ha una societat de la informació. Hi ha moltes possibles societats de la informació i depèn de nosaltres que identifiquem la que esperarem habitar en el futur i treballar perquè pugui existir". Podríem afegir, segurament des de la ingenuïtat, que la socialització possibilitarà un procés de creació i recreació d'experiències tecnològiques que poden desenvolupar els valors universals de la humanització a través de processos d'inter, d'intra i transculturalitat en la producció de sabers, de coneixements compartits. Uns processos que no s'ajusten als productes de consum generats per les indústries culturals, a la mercantilització de la cultura. No m'agradaria menysprear els grans centres de poder d'informació i de coneixements que se situen en les empreses de poder econòmic i que, a més, controlen la informació classificada, la informació imaginada, els coneixements curriculars. Són moltes les exclusions i les segregacions que faciliten i potencien les bretxes tecnològiques i socials, així com la falta d'equitat. No obstant això, haurem de reconèixer el contrapoder que atorguen les actuals tecnologies a persones i grups amb "influències" virtuals que no estan subjugats a cap "poder empresarial", però que poden o no desenvolupar un rol educatiu que va més enllà dels seus interessos i intencions.

¹³ Feenberg, A. (2003). Op. Cit. p. 26.

Cap a una nova il·lustració.

Tanmateix, quins valors o principis (les emocions, l'afectivitat, l'honestedat, la honradesa, la integritat, l'amor...) ens transmetem entre les persones? Segurament hauríem de convenir que és a través de l'aprenentatge vicari, és a dir de l'exemple, la imitació, la repetició, l'emulació... que comencem la memòria de treball per a enllaçar unes idees amb altres, transitar idees, pensaments, accions, transferència de coneixements, la presa de decisions, la indagació, la presa de consciència, l'anàlisi... cal aprendre'ls, cal treballar-los amb altres éssers, amb altres persones, en grups, en comunitat. Una altra qüestió és si allò virtual és allò real, és a dir una paradoxa ("para" com a contrari i "doxa" com a opinió) que tractaré d'incloure a través de la narració.

A mesura que les tecnologies s'han incorporat als canvis en els àmbits del treball i de la producció, s'han convertit no només en ferramentes per a l'ús instrumental sinó que s'han incorporat com un paràmetre inqüestionable al desenvolupament de la cultura. Si a d'això li afegim els avanços permanents i constants dels maquinaris, dels programaris i de les aplicacions, encara no hi som totalment conscients de les transformacions que poden implicar per a les nostres vides en tots els sentits. També l'efecte de la pandèmia, i d'altres pandèmies, ha fet que les tecnologies s'incorpo-

- ¹⁴ Peraza, C. (2021). "Reflexiones sobre educación y post-pandemia" en Revista Novamérica. N° 169. pp. 5-13. Concretament p. 9 ss.
- ¹⁵ Ramonet, I (2021). "Las redes sociales, nuevo medio dominante" en Le Monde Diplomatique, miércoles 3 de marzo de 2021. <https://rebelion.org/las-redes-sociales-nuevo-medio-dominante/>

ren, junt amb la problemàtica de la salut, com una indefectible i imprescindible realitat en la quotidianitat. Podríem considerar que només tenim encara una visió molt limitada de la qüestió central: com determinaran les tecnologies, i els seus desenvolupaments, la cultura, l'educació? Podríem posar com a exemple els impactes que tenen les xarxes socials virtuals en la vida, la relació i la comunicació, i més concretament en l'educació. Els desafiaments de les actuals tecnologies també podem considerar que estan en funció de les capacitats, de les competències, de les necessitats i, sobretot, de l'autonomia en les diferents etapes i cicles educatius. Segurament haurérem d'incidir més i millor en les evidències¹⁴ a través d'indagacions i d'investigacions per comprovar dades, informacions, coneixements, idees, valoracions, hipòtesis... que vagen més enllà de les reflexions que confirmen allò que de vegades són simplement informacions i/o percepcions. Els canvis en l'organització social, en els hàbits, en les institucions, però també en les relacions, en els sentiments, en les emocions i, fins i tot, en l'espiritualitat, conformen la necessitat de la recerca, la indagació, la valoració, la selecció de les informacions. Tot això ha donat pas a una construcció de la indústria de la informació i del coneixement que funciona amb altres normes i característiques en el consum, en el comerç, en allò necessari i/o veritable, en les implicacions socials, en les addiccions psicològiques, en la manipulació política (*Analytics Cambridge*)... Ens adrecen cap a un analfabetisme que va més enllà d'allò que s'ha conegut en la història, a una deshumanització cultural i educativa que ens apropa a la servitud en els aspectes més permissius d'estos canvis.

Tanmateix, totes estes afirmacions són simplement consideracions i reflexions que m'agradaria que ens apropiem al nucli de l'educació, la comunicació i la comunitat. En este sentit, i d'acord amb Ignacio Ramonet (2021)¹⁵, els paràmetres que conequem estan sent transformats per la irrupció generalitzada dels canvis tecnològics i de les xarxes socials. Per una banda, les tecnologies són instruments, eines que no hem d'obviar i menys encara menysprear en la comunicació i, per altra, les reformulacions, evolucions i desenvolupaments culturals i socials han de facilitar l'alfabetització crítica, a través d'allò que anomenava Freire la lectura de la paraula i la lectura de la realitat en comunitat. Dialèctica que va més enllà del derrotisme i de les resignacions i que conforma *una nova il·lustració*, una ciutadania formada que lluite per ser sense neguits, i sense pors, per un projecte sustentat en els grans principis dels drets com a persones, com a ciutadans i com a pobles. En definitiva, per una pedagogia creadora de llibertat, una pràctica educativa formadora de la ciutadania que facilite o permeta les lliures eleccions i les opcions des del seny i la maduresa, sense menysprear ni subjugar els altres, des dels camins de la igualtat, d'estima, del respecte, de la consideració i, sobretot, des de la humilitat. Una pedagogia en què l'acte educatiu s'esdevé en un procediment metodològic i polític, *un diàleg comunicatiu, de desenvolupament de la conscienciació per a transformar-nos i transformar els mons*

que ens envolten. No es tracta d'un ensenyament buidat per les tecnologies, més bé és un ensenyament i un aprenentatge centrats en les idees i valors de la "humanització", de la "il·lustració", que posen al centre a les persones, i qüestionen amb el per què i el per a què les realitats culturals on tenim inserides les nostres vides i on prenem les decisions i ens responsabilitzem. És doncs una pedagogia utòpica, un espai educatiu en constant i permanent desenvolupament i transformació, una comunicació popular en comunitat que teixeix des d'altres epistemologies, des d'altres colors lingüístics, des d'altres socialitzacions inclusives. En definitiva unes paradoxes socials i educatives a reconciliar.

Com afirma Byung-Chul Han (2021) des de la seua tesi de la desaparició dels rituals, estos generen una comunitat sense comunicació, mentre el que hui predomina és una *comunicació sense comunitat*. En este sentit, es pot considerar que els mitjans socials, i la permanent escenificació de "l'ego", ens esgoten perquè destrueixen el teixit social i la comunitat. La distància social destrueix allò social. Aleshores, des d'un punt de vista irònic, podríem preguntar-nos: no estarem destruint des de l'educació a distància un dels objectius bàsics de l'educació, la sociabilitat? No ens facilitarà l'educació a distància la soledat i realment la invisibilitat? En lloc d'educar-nos *on-line* no seria millor educar-nos *on-life*? És la llibertat del serf que es creu l'amo, el personatge que a través del mite de *la nova caverna* (qui mira la pantalla) es figura que és lliure, el qui confon allò virtual en allò real, el qui enganya i s'enganya en una fantasia en bucle sense possibilitat de prendre o de canviar opcions i d'aprendre?.

Segurament els rituals educatius quedaran sobrepassats pels "avatars" i l'escola podrà esdevindre en una institució pal·liativa adequada a la "nova realitat", a la "nova normalitat" d'un *estat pandèmic depressiu de l'educació a distància*.

Per acabar

Les lògiques que s'esdevenen d'estes noves realitats generen encara més incerteses i inseguretats en la socialització, en la humanització de les persones. D'ací la importància d'indagar des d'àrees com la filosofia, la sociologia, la psicologia, la pedagogia... i, en definitiva, des de les seues interdependències per a la reorientació de la institució educativa.

Les actuals tecnologies no tenen efectes màgics, encara que de vegades puguen ser suposadament motivadores i, fins i tot, il·lusionants sobre els aprenentatges, ni generen innovació educativa *per se*. Considere que més bé són els mètodes i les estratègies didàctiques junt amb les activitats de comprensió i les tasques en col·laboració els qui promouen els aprenentatges. En este sentit advoque, no hi trobe altra opció, per les actuals tecnologies com a recursos dels processos d'ensenyament i d'aprenentatge. En sentit no parlaria de modalitats educatives sinó d'estratègies i recursos educatius (presencials, semipresencials i a distància) com a paradoxes a reconciliar.

¹⁶ Echevarría, J (2000). "Educación y tecnologías telemáticas" en Revista Iberoamericana de Educación. Septiembre-Diciembre. Núm. 24. pp. 17-36. https://www.eweb.unex.es/eweb/didactica/Tecnologia_Educativa/PDF/Echeverr%EDa.

Aprofitar els avantatges de cadascuna de les estratègies i recursos educatius (semipresencial o *blanded learning* i a distància o *online*), la seua barreja, seran claus perquè els mètodes didàctics s'ajusten als processos d'ensenyament i d'aprenentatge. L'educació "presencial" permet la interacció, el contacte directe, en definitiva, la comunicació educativa en comunitat. Resulta imprescindible i inqüestionable: per a saber i comprendre els coneixements previs, l'organització i realització de tasques, d'activitats, l'adequació i resolució de problemes, la millora del treball en equip i, sobretot, per a permetre una atenció personalitzada en funció dels interessos i de les necessitats personals i socials. Per altra banda, l'estratègia de l'educació a distància facilita una flexibilitat en els temps, en els llocs i en els ritmes respecte de tot tipus de documents compartits i de relació telemàtica (textos, àudios, infografies, diapositives, vídeos, videoconferències, tutories...). En alguns casos facilita la recollida d'informació, la retroalimentació del procés didàctic així com les recreacions, modificacions, reconfiguracions, adaptacions a les dificultats i adequacions en els processos de repàs i recuperacions d'aprenentatge i activitats valoratives. Considere que la combinació de les estratègies i recursos semipresencials i a distància complementen i implementen la base de la comunicació educativa, ja que sense esta la vessant personal i social no es desenvoluparia en la seua totalitat. Per tant hi ha un fals debat sobre si utilitzar unes estratègies o recursos, perquè les finalitats, els interessos i les necessitats educatives marcaran el treball metodològic i les utilitzaran dintre de la comunicació educativa.

Els automatismes instrumentals poden facilitar que els educadors gestionen el procés de comunicació complexa en comunitat, la interacció amb el professorat i entre el professorat; i és que la cooperació conjunta i col·laboradora continuarà sent l'eix de l'educació, no importa per quin mitjà o eina.

Progressivament l'espai de les tecnologies formarà part de la vida social i és per això que es farà necessari comptar amb "l'escola" electrònica, digital i virtual. Desitge que la pel·lícula virtual que narrem no es convertisca en una de terror, no es tracta de ser vidents sinó possiblement d'adequar-nos a una realitat o dimensió en permanent transformació. Pensem en la proposta d'Echevarría (2000)¹⁶ segons la qual serà interessant, des d'un punt de vista educatiu, crear "eixa espècie de teatres del tercer entorn, de manera que els alumnes i els mestres interactuen a través dels seus respectius telecossos o cossos electrònics (avatars), el que permetrà aprendre a moure's i a comportar-se en els escenaris del tercer entorn". Això sí, segons l'autor, es tracta d'expandir l'escola al tercer entorn, no d'eliminar l'escola actual. I ens recorda, el mateix autor, no sé si irònicament, que este tercer entorn no està dominat pels Estats sinó per grans empreses transnacionals de teleserveis a les quals ha anomenat, eufemísticament, "Senyors de l'Aire".

Dintre del meu pensament ingenu i optimista m'encanta rellegir i percebre que "altre virus ideològic, i molt més beneficiós, es propagarà i amb sort ens infectarà:

el virus de pensar en una societat alternativa, una societat més enllà de l'estat-nació, una societat que s'actualitza a si mateix en les formes de solidaritat i cooperació global.”¹⁷ Si alguna cosa podem aprendre de la pandèmia és que el futur és imprevisible, incert i insegur. No és estrany que Andreas Schleicher (2021)¹⁸ propose, novament, l'aprenentatge al llarg de la vida com la clau de l'educació. Hem d'aprendre constantment però també desaprendre i reaprendre quan canvie el context en processos de reflexió, indagació i acció. Fins i tot, resulta un poc irònic que el mateix autor, director dels informes PISA, afirmi que “sabem com educar robots que repeteixen molt bé el que se'ls diu; tanmateix en este temps d'acceleracions i intel·ligència artificial, necessitem pensar seriosament en *educar autèntiques persones...* L'èxit en educació ja no consisteix en la *reproducció del coneixement de continguts*, sinó en extrapolar el que sabem i, en noves situacions, aplicar-ho de forma creativa. Una *comprensió profunda* és molt més important que recordar fets i xifres concretes” (estes cursives són pròpies i considere que haurien de tindre unes repercussions curriculars extremadament importants).

M'agradaria acabar, recuperant del record allò que Ana em va suggerir, que el desafiament de la nostra llibertat és poder decidir, estar disponibles o no, en entrar i en eixir de les xarxes socials, dels recursos tecnològics, observar i pensar des de l'exterior. Posar els coneixements al servei del benestar personal i social és una necessitat d'allò comú, de la comunitat, de la societat i, en conseqüència, de l'educació. I allò interior, els sentiments, les emocions, l'espiritualitat s'esdevenen en una eina de resiliència curricular per a vertebrar aquells sabers compartits i també en l'equilibri vital de la saviesa, i la salut personal, dintre de la senda de la veritat.

¹⁷ Slavoj Žižek (2020). “Coronavirus es un golpe al capitalismo al estilo de ‘Kill Bill’ y podría conducir a la reinvencción del comunismo” en Sopa de Wuhan. Editorial ASPO. Pp. 22-28.

¹⁸ Schleicher, A. “Retos de la educación española” en El País. 26 de marzo de 2021. <https://elpais.com/educacion/2021-03-26/andreas-schleicher-sabemos-educar-robots-que-repiten-ahora-necesitamos-pensar-en-educar-autenticas-personas.html>

Revista semestral
hivern 2021 · Núm. 46
12 €

TAREPA - PV

Taller per a l'Acció Renovadora
de l'Educació Permanent d'Adults

L'ULLAL Edicions

